

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՒՌՆԻԱՅ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ ԵՐԱՐՈՒՄԻ ՏԱՐԻ

ԶՄԻՒՌՆԻԱՅ ՈՒՐԲԱԹ 27 ՄԱՐՏԻ 1853

ԹԻՒ 438

ԶՄԻՒՌՆԻԱՅ, 27 ՄԱՐՏԻ

Վաճառականութիւնը՝ ազգի մը հարստութեան և ճոխութեան գլխաւոր միջոցներէն մէկն է։ Եւ երբոր այս վաճառականութիւնը բարեկիրթ և ճարտարամտ ժողովրդեան մը հետ կ'ըլլայ, և անոր հետ առևտրական շարունակ հաղորդակցութիւններ կը հաստատուի, տարակոյտ չկայ թէ նոյն ազգը թէ՛ հարստութեամբ և թէ՛ բարեկիրթութեամբ կը յառաջանայ և իւր յարգը ու համարումը ըստ ամենայն մասին կ'աւելցնէ ամէն երկիր։

Հատ անգամ առաջարկեցինք Արշալույս Արարեան միջոցաւ, և ազգասիրական ոգով յորդորեցինք մեր համագիւյն եղբարքը որպէս զի առևտրական կապակցութիւններ հաստատեն Անտոնի հետ, որ արեւելեական առևտրոյ մայրաքաղաքը կը համարուի, և ուսկից հարստութիւններ կը բաժնուին ամէն ազգաց։ Բաւական է որ յարատեւ ջանքեր և աջակցութեամբ աշխատիլ ուզէ մէկը։ Ինչոքով որ բազումք պիտի պատասխանեն մեզ, թէ Անտոնի հետ առևտրական կապակցութիւններ հաստատելու համար՝ պէտք է որ հայադպի վաճառատուններ հիմնադրուին յիշեալ մայրաքաղաքը, և այս բանը մեծ դրամագլխոյ կարօտ է։ Եւ այս կ'ըսեմք, թէ չափաւոր դրամագլխով ևս դիւրին է վաճառատուն մը հաստատել ինչ Անտոն, ինչպէս առջևնիս կենդանի օրինակ ունինք զՅոյները։ Եւ իրարոք միաբանութեամբ և բաժանորդական ընկերութեամբ թէ մեծ և թէ փոքրիկ դրամագլուխ կրնայ շարունակ, որ եթէ խոհեմութեամբ և հաւատարմութեամբ կառավարուելու ըլլայ, քիչ ժամանակի մէջ կ'ընայ կրկնապատկուիլ, և այս կերպիւ նոյն վաճառատան յարգը որ ըստ օրէ աւելնալով, տարակոյտ չկայ որ իւր փոքրիկ դրամագլուխը մեծ դրամագլխոյ կը փոխուի։ Եւ այսինքն որ բնութեան կարգադրութեան համեմատ՝ ամէն բան ի սկզբնաւ պզտիկ և տկար է, և բազմաթիւութեամբ

զինի քիչ կամ շատ ժամանակի կը մեծնայ և կը զօրանայ։ Աւստի միթէ մեղադրանաց արժանի չեմք ըլլար, երբոր Անտոնի հետ առևտրական մեծ գործքեր տեսնելու կարողութիւն չունենալով պիտի, պզտիկ գործքերու ևս ձեռք չեմք զարներ։ Այն ինչ կը տեսնեմք որ ուրիշ ազգերը, մանաւանդ Յոյները պզտիկ դրամագլխով գործ սկսելով Անտոնի հետ, քիչ տարուան մէջ մեծաւ մեծ հարստութիւններ ստացան, և իրենց վաճառատանց թիւը, որ 1822ին հինգ հաւ միայն էր, այժմ 200ի կը հասնի։ Եւ յիշեալ հինգ վաճառատունները, ինչպէս կը լսեմք, իւրաքանչիւրը 10,000 լիւա սթերլինգ դրամագլխով միայն հաստատուել է, ըսել է գրեթէ մէկ միլիոն հարկը հազար զուռուշով։

Անտոնի իշխանութիւնը անուն լրագիրը, որ առևտրական գլխաւոր օրագրութիւններէն մէկն է, իւր վերջին մէկ թերթին մէջ հետեւեալ նշանաւոր յօդուածը կը պարունակէ (Յոյն վաճառականաց յառաջադիմութեանը վրայ)։ Այս յօդուածը արժան համարեցինք հաղորդել մեր ընթերցողացը ի հաստատութիւն մեր վերը ըսածներուն, և միանգամայն ազգային նախանձաւորութիւնը շարժելու համար յօգուտ ընդ հայուն ազգիս։

«Նշանակութեան արժանի է, որ յորեքնի մեծ և աճեցուն առևտուրը միմիայն սակաւաթիւ Յոյն վաճառականաց ձեռքը կը գտնուի։ Եւ որոնք շարկապեալ են իրարու հետ ազգութեան, կրօնի, և ազգականութեան կապերով։ Յորեքնի վաճառականութիւնը ասոնք կարգի դրին, և հաւանական է որ իրենց ձեռքը պահեն զայն։ Պատմութիւնը, յառաջադիմութիւնը, և ներկայ կացութիւնը՝ սակաւաթիւ այլ հարուստ Յոյն վաճառականաց, խիստ հետաքրքրութեան արժանի տեսարան մը կը ներկայացնէ։ Անտոնի հետ Անտոնի ունեցած սահմանաւոր առևտուրը՝ 1820ին ժամանակը Անտոնից աճեցն էր, այն օրէ

ըր Անտոնի մէջ երկու կամ երեք Յոյն վաճառատունը հաստատեցան չափաւոր սկիզբով։ Եւ մանաւանդ չափաւորապէս դրամագլխով։ Բայց անոնց գործառնութիւնները՝ թէպէտ ի սկզբնաւ սահմանաւոր յոյժ, սակայն յաջողութեամբ պոսկեցան և հետեւաբար շուտով յառաջացան և ընդարձակեցան։ Հետզհետէ յիշեալ վաճառատունները աւելցան, մինչև որ յորեքնի բոլոր առևտուրը Անտոնից աճեցն երկրորդ Յունաց ձեռքը անցաւ։ Եւ որոնք քիչ ժամանակի մէջ մեծ հարստութիւններ ստացան։ Իզմիրի և Կոստանդնուպոլսոյ մէջ եղած վաճառականութիւնը, որ ժամանակ մը սահմանաւոր էր, ընդարձակեցաւ։ Եւ Յունաց ձեռքը մինչև ի Վանուր և սե ծովուն ուրիշ քաղաքները, որոց թիւը տասնեկէսէն աւելի է։ Այլև առևտրական մեծամեծ հաղորդակցութիւններ հաստատեցին Պարսկաստանի հետ, և ընդարձակ նահանգաց հետ, որոց գլխաւոր վաճառատնիքն են Տալէպ և Վամսկոս։ Նմանապէս Կապիստոնի հետ, որուն դուրս ելած ապրանքաց գումարը վերջին տարիները մեծապէս աճեցաւ։ Այլև պէս Յոյն վաճառականաց գործունէութիւնը, անխնայ ջանքը և սրամտութիւնը յառաջացուցին և մոցուցին զիրենք մինչև հեռավոր յոյժ և գրեթէ կիսաբարբարոս երկիրները, ուր Անտոնի ձեռքը արուեստակերտութեամբ անձանթ էին։

«Անտոնի մէջ եղած յոյն վաճառականաց թիւը 1822էն մինչև յայսօր աճեցաւ հինգ հատէն մինչև 200, և աւելի իսկ, որոց գործառնութիւնները՝ բազմաթիւութեամբ ուրիշ ազգաց առևտրոյն, եթէ երկրորդ կարգի համարուին, անտարակոյտ երրորդ կարգը պիտի դասուին։ Ինչորդ դրամագլուխը յիշեալ հինգ վաճառատանց՝ 1822ին հազիւ թէ կը գումարուէր 50 հազար լիւա սթերլինգի։ Իսկ այսօր միայն մէկ ծանուցեալ վաճառատան դրամագլուխը 400,000 լիւա սթերլինգն աւելի է։

ՔԱՂԱՔԱՐԱԿԱՆ

Գերապայծառ Հաստատեանք պարկէշ մարդ է։

- Ինչո՞ւ համար, ինչ պատճառաւ։
- Ով որ խորհրդածութեամբ յանձն առած պաշտօնը և տուած խօսքը խղճիւ կը կատարէ, պարկէշ մարդ է, թէ չէ։
- Այս պարկէշտ մարդ է։
- Արդ գերապայծառ Հաստատեանք իւր յանձն առած պաշտօնը և տուած խօսքը խղճիւ կը կատարէ։ Ուրեմն պարկէշտ մարդ է։
- Բայց ինչ է այս անձին պաշտօնն և տուած խօսքը, և ինչո՞ւ կատարելով պարկէշտ՝ ըսել է բարեգործ կը համարին և ոչ չարագործ։
- Սիրելի ազգակից, նախ գիտնաւ որ ազգասիրութիւնը թէպէտ ինձ սրբազան պարտք մը կը համարիմ, բայց կողմնասիրութիւնը ոչ երբէք։ Եւ եթէ ինձ խոստանաւ որ խաղաղ հոգեւով պիտի խօսիս, քեզի հետ այս խնդրոյ վրայ խորհրդածենք։ Եւ ալ մի մոռնար որ ես Հաստատեանց կողմնակից չեմ։
- Ար և իցէ կարգի հաւովմական եկեղեցւոյ թէ՛ կրօնաւոր և թէ՛ ազատ երիցունք՝ պաշտօնի կոչուելէն առաջ ուխտագրութիւն մը ունին կատարելու, զոր երգման ձևով կը հաստատեն։ Կրօնաւորաց կամ վանականաց երգումն է, կոյր հնապաւնութիւն ի կամ Թեմաւորին, աղքատութիւն և անկեղծութիւն։ Իսկ ազատ երիցանց ուխտն է միայն անկեղծութիւն։ Այս կերպով վանական եղբայր

րութեան կամ եկեղեցական ազատ միաբանութեան անդամները երգումնակից և ուխտակից ժողովներ կը կազմեն։ Իսկ երբոր ազատ քահանայ մը եպիսկոպոսութեան բարձր աստիճանին կուշուի, բարձրագոյն երդում մը կը պարտաւորի ընել։ Այս է։ Անտոնի և անխախտ հնապաւնութիւն ի կամ Թեմաւորին Հոգեւոր, և նոյն եկեղեցւոյ պապոյն անաւան վեթիկերութիւն։ Այսու երգումն և դաշումն՝ յիշեալ եկեղեցւոյն իւր իշխանութեամբ մէկ կամ միւս թեմին կառավարութիւնը այդ եպիսկոպոսին կը յանձնէ մինչև ցմահ, կամ ինչպէս կ'ըսեն կը պսակէ զինքը թէ մին հետ։ Եւ ինչպէս առն և կնոջ ամուսնութեան պսակին լուծումն չկրնար առանց անկողնոյ անհարազատութեան վայելալ յանցանքին, նոյնպէս այս եկեղեցական ամուսնութեան լուծումն չկրնար ըլլալ, քանի որ եպիսկոպոսը իւր գաւառն ու երդման վրայ հաստատ կեցեր է, ըսել է իւր եկեղեցական ամուսնութիւնը անհաւաքաւորութեամբ չէ պղծեր։

— Անտարակոյտ, սիրելի ազգակից, այս մասին բաւական ծանօթութիւն ունիս, թէ՛ դու և թէ՛ քու կողմնակիցներդ։ Բայց կան շատ անանկ անձինք ալ, որ կ'ըսեն թէ գերապայծառ Հաստատեանք շատ անկայել և իւր պաշտօնին հակառակ գործքեր ըրաւ, Հոգեւոր պէտք էր զինքը դատաւարուէր։ Ինչքեմ ըսէ ինձ որոնք են այդ գործքերը։

Ա. — Նախ առանց ժողովողեան ընդհանուր հաւանութիւնը ընդունելու, նախադասութեան

պաշտօնը յափշտակեց։

— Իսկ թէ Հոգեւոր այդ պաշտօնը իրեն չէ տար, ինքը ինչպէս կրնար յափշտակել։ Իսկ ձեռք ընդհանրութիւն ըսելով թէ թեմականաց թուոյն առաւելութիւնը պիտի հասկնանք, ահա ժողովողեան մեծագոյն մասը իրմէ գոհ եղան, գոհ են և գոհ պիտի ըլլան։

Բ. — Բայց Հաստատեանք Համագեաց ընկերութիւնը կործանելու ալ ջանաց։

— Այս պարպէս է։ Այդ ընկերութեան ձեռնառն և պաշտպան ըլլալը յառաջադրուած միտ ազգասիրութեան գործ էր, ուստի եթէ գերապայծառ Հաստատեանք յօժարէր ալ նոյն ընկերութեան պաշտպան ըլլալ, կամ գոնէ անտարբերութեամբ աչք գոցել, իւր Հոգեւոր գահին տուած խոստումները յիշելով, չէր կրնար ընել։ Համագեաց անուամբ պիտի միաբանէին Հայ ազգակիցք՝ թէպէտ կրօնով տարբեր, ազգասիրական ոգեւով իրարու օգնելու և տգիտութիւնը փորատելու։ Կարծեմ այս էր այդ ընկերութեան նպատակը։ Բայց գերաւ, Հաստատեանք ի պաշտօնէն կը պարտաւորի ըսելու թէ այդ կերպ լուսաւորութեան աղէկ է տգիտութիւնը, որովհայտ թակուրութիւնը կը նուազի և հոգեւոր փրկութեան վտանգ չըլլար։

Գ. — Բայց միթէ բաւական չէր, որ ինքը վարպետութեամբ նախադասութիւնը յափշտակեց, ինչո՞ւ քանի մը եպիսկոպոսներ ալ ձեռնադրեց և այն անվաւեր կերպով, գիշերատուն, և եկեղեցւոյն դռներն ալ ժողովողեան դէմ գոցեց։

«Թէպէտ դժուարին է ճշդիւ սահմանել զբոլոր դրամագլուխը, զոր կը գործածեն այժմ իրենց հսկայածն գործառնութեանց մէջ, սակայն հաւատարմութեամբ թէ յոյն վաճառատանց շատերը մեծ գումար աւելորդ դրամ ունին, որ անգործ կը մնայ, և որքան ընդարձակ ըլլայ իրենց առջևի ասպարէզը, տակաւին կաւելնայ իրենց դրամագլուխը. և այս պատճառաւ գրեթէ ամէն օր նոր վաճառատուններ կը հաստատեն հիւսիսային և հարաւային Վերինային մէջ, ի նիւթատան, ի Ռուսաստան, և այլն, որպէսզի ասպարէզին չթողուն իրենց աւելորդ դրամագլուխները: Հազիւ թէ 1846էն սկսած զբաղել յատկապէս յորենի վաճառականութեան վաճառք, ըստորոգումայն ժամանակէն սըր Ռոպերթ Ռիլին օրէնսդրութիւնը այս առևտրոյն բոլոր վտանգը փարատեց:

«Միջերկրական ծովէն Միջերկր մտած գրեթէ բոլոր ցորենը յոյն վաճառատանց միջոցաւ կուգայ. ի վերայ այսր ամենայնի ուրիշ վաճառքներ ևս բերել կուտան. օրինակի համար՝ սեւ ծովէն ճարպ (իւնդը), կտաւատ (սիւնի թփոմը) ոչխարի բուրդ, և այլն: Թուրքաստանէն և Յուստանէն մետաքս, աֆիոն, չոր պտուղ և ուրիշ շատ տեսակ ապրանք, իգիւստոսէն բամբակ և այլն: Գիտե՛ք արժան է, որ յոյն վաճառականաց Միջերկրային դուռն խրկած վաճառքին՝ բերել տվածնէն մեկուկէս աւելի է քանակութիւնը: Մենք ըստ թիւի բամբակեղէն, ձեռագործները (մաշիֆալիոն) իրենց դուռն յուղարկած վաճառաց ամենէն մեծ մասն է. և կրնամք ըսել թէ յիշեալ քաղաքին վաճառանոցը գլխաւորապէս յոյն վաճառականաց ներկայութեանը յատկացեալ է:

«Միջերկր մէջ մինչև 1846 յոյն վաճառականներէն ծախու առնուած միայն ցորենին տարեկան գումարը կը հասնէր համեմատաբար 4500, 000 լիւռն սթէրլին: Իսկ 1846էն մինչև ցայսօր 31 միլիոն լիւռն սթէրլինէն աւելի է տարեկան գումարը ծախու առնուած ցորենին, (այսինքն 3410 միլիոն լիւռն, 110 լիւռն հաշուելով զլիւռնը): Երբեք զնոյ առնող մը չխորտնեցաւ ընդդէմ յոյն վաճառողաց՝ իրենց դաշնադրած պայմանացը համար ի մասին տեսակին վաճառաց, և այլն: Բաց յայտմանէ քիչ անգամ պատահեցաւ պղտիկ և աննշան տարբերութիւն մը. չափուց վրայօք. սակայն պարտիմք ըսելու ի պատիւ վաճառողաց և գնողաց, թէ այս բազմաշփոթ տարբերութիւնները խիստ բարեկարգութեամբ կը դիւրանան»:

Գաղղիոյ ծովապետ փեմափայլ Ռոմէն Տէֆոսէ և իւր լծակիցը, նմանապէս ծովապետին

նստած կ'իւր անուն չորհարժ ֆուէկաթին երէցը ամսոյս 16ին հաճեցան այցելութեան գալուստը: Մտնողեան դպրոցը և սուրբ Ստեփաննոսի նորակառոյց հոյակապ եկեղեցին. և խիստ գոհ ըլլալով դպրոցին բարեկարգ յառաջագիմութենէն, նմանապէս սուրբ եկեղեցւոյն շէնքին բարեձևութենէն և գեղեցկութենէն՝ մարդասիրական խօսքերով քաջալերեցին զխորժապետները և զաշակերտները յարատեւել իրենց այս ուսումնասիրական ջանքին և բարեպաշտութեանը մէջ:

Յիշեալ երեւելի անձինքը, որոց այցելութիւնը անստորակոյս մեծ պատիւ կ'ընէ Հայոց ազգին ընդհանրութեանը, ցանկալով իրենց սրտին գոհունակութիւնը գրով բացայայտել, հաճեցան դպրոցին այցելուաց տուժարին մէջ, իւրաքանչիւրը իւր ձեռնօքը գրել հետեւեալ խօսքերը:

Արեւմտեայ ծովապետը գրեց:

«Քրիստոնեայ մը չկրնար խորին համակրական սիրոյ զգացում մը չունենալ՝ տեսնելով իր միջին Հայոց ժողովուրդը, որ թէպէտ սակաւաթիւ են, այլ հարուստ բարեպաշտութեամբ և լուսաւորութեամբ մտաց: Օ կնի այցելութիւն ընելու այս դպրոցին, քրիստոնեայ մը չկրնար յուսահատիլ Արեւելքին քաղաքակրթութեանը վրայօք:

(Ստորագրեալ.) «Օւոլապէս Ռոմէն Տէֆոսէ»:

Ծովապետին տղուսէն լծակիցը գրեց:

«Ստամբուլ Ռոմէն Տէֆոսէ մեծ հաճութիւն մը զգաց այցելութիւն ընելու Հայոց դպրոցը ի (16) 28 մարտի 1853 թ»:

Արեւմտեայ տիւրքերէն գրեց:

«Ի (16) 28 մարտի 1853 այցելութիւն ըրի չորհրդապալէ եկեղեցւոյն Հայոց, որուն շինութիւնը կատարուելուն, անտարակոյս պիտի ըլլայ աւելնէ գեղեցիկ քրիստոնէական յիշատակարանը Արեւելքի մէջ: Տեսայ նաև անոնց դպրոցը, որ բարի օրինակ տուաւ հիմնադրութիւն մըն է և բարգաւաճանաց շաղկի մէջ կը գտնուի:

«Պ . . . Երէց (Օմէնէ)»:

Նահանգիս բարեխնամ կուսակալ բարձրապատիւ Ալի փաշան յորմէհետէ իր միջին հասակ, անդադար ջանք խնամք կը տանի միշտ չընկալ գեղերուն ապահովութիւնը հաստատել, նոյն կողմանց աւազակները բնաջինջ ընելով: Եւ այս նպատակաւ հարկաւոր եղած ամէն ազգու միջոցներ և հետադրութիւնները ի գործ դնելով, զանազան ծանրակշիւ տեղեկութիւններ ստացաւ յիշեալ աւազակաց վրայօք, և քանի մը յանդուր անձինք՝ որոնք գողերուն հետ հարդրակցութիւն ունէին, ձեռք անցուց և բանտարկեց: Բաց յայտմանէ Պուշա, Գորըշա և Ալիսիֆէօյ ըստած գիւղերուն բնակչացը, ուր կը յաճախէին աւազակները, յայտարարական թուղթ մը ըստեց:

«Միջերկր տալ գուցէ ոչ նուազ անվայել պատասխան տուին: Բայց ոչ իտալերէն գրքին մէջ գրած է, ևս Աստուարեպետի Հաստատութեան իր բողոքէն ընդդէմ Սիւլիսիսի, և ոչ ալ հայերէն պատասխանագրին մէջ, Սիւլիսիսի եւս բողոքէն ընդդէմ Աստուարեպետի Հաստատութեան: Այս երկու կողմերն ալ իրար մաղի տակէն կը տեսնեն. կարգաւ ընդիմ յայտնքն սեկեմուկի իմաստաւոր առակը թիֆլիզցի ծերունւոյն ի թիւ 51 Նոյեմբ Լիւսիսի: Սիւլիսի ասոնք իրարու պատուոյն կը նախանձին, չեմ կրնար սրտաւիր դատել. գուցէ իրար կանխածու կ'ուզեն ցուցնել առաջի Հոռովայ, այդ ալ կրնայ ըլլալ: Բայց ինչ և ինչ կերպով Հոռով իր որոշմանը տուած է, և զգեաւորապէս Հաստատութեան իրեն հաւատարիմ գործակալ կը ճաննայ այսօր. ուրուն ի գործ գրած միջոցները՝ վախճանին դիւմամբ կ'արգարանան:

Սիւլիսի ազգակից, ես համալեւեալ եմ թէ առանց միաբանութեան ազգասիրութիւն չկրնար ըլլալ և քանի որ մեր ազգութիւնը կրօնի պահպանութեան տակն է, առանց միաբանութեան ի մասին կրօնի, ազգային միաբանութիւնը անհնար է, քանի որ փոքուն պատրուակներով իրարմէ կը խլտնին, ազգայնոց մեծագոյն մասին սակաւ և հատուածեալ փոքր մասին մեծագոյն փնտ կը պատճառեն: Արդ ներէ՛ք ըսածս, ես ըստ կարի առանց կրքի, խօսքով և գրով հաւովակաւ Հայ եղբարը երկու կողման ականաւորաց հետ հարդրակցութիւն ունեցեր եմ, և թէ յան

տորադրել տուաւ. որով յիշեալ գեղացիները իրարու երաշխաւոր ըլլալէն ի դատ, կը պարտաւորին գործակից ըլլալ տեղական կառավարութեանը՝ գողերը ձեռք ձգելու համար:

Բարձրապատիւ Ալի փաշան այս երաշխաւորական թուղթն օրինակը՝ յատուկ շնորհակցական նամակաւ մը յուղարկեց քաղաքիս ամէն հիւսիսասաց, որոց ծանուցանելով այս նոր և խիստ օգտակար կարգադրութիւնները, կ'իմացնէ միանգամայն թէ առանց բացառութեան ճշդիւ ի գործ պիտի դրուին այս կարգադրութիւնները ամենուրեք համար առհասարակ. ապա թէ ոչ անկարելի է որ օգտակար վախճան մը ունենան և ցանկացեալ նպատակին հասնին. և յայնժամ ստիկանութեան գէմեղած դանդաղութիւնը հոգւոյն հասարակաց ապահովութեանը վրայ՝ ընդունայն և անհիմն պիտի համարուին:

Հաւաստիկ գեղացիներուն ստորագրած երաշխաւորութեան թուղթը:

«Համալեւեալ ըլլալով որ մեր բարեոյն և մեր օգտին համար, նմանապէս բոլոր հասարակութեան ապահովութիւնը հաստատուելու համար է կայսերական կառավարութեան ջանքը և խնամքը՝ զոր ի գործ կը դնէ բնաջինջ ընելու, շնորհիւն Լիւսիսի, աւազակները որոնք երկար ժամանակէ հետէ մեր գեղին մերձակները երևան ելան, զիստաւոր նաև որ մեզի համար մարդ կու թնտէր և պարկեշտութեան պարտք մըն է ձեռք բերելու եկածը մտերմաբար և հաւատարմապէս ընել յիշեալ վախճանին հասնելու համար, և կատարելապէս ի գործ դնել զկարգադրութիւնները և զհրամանները զոր տեղական կառավարութիւնը այս նպատակաւ հրատարակեց, կը խոստանամք հրապարակաւ, իրապէս և ի պաշտօնէս:

Միւս ջնդ ունեւ երբեք ի տուա մեր գողերը և չեաւ անոնց ոչ ապրուստ, ոչ օգնութիւն, ինչ տեսակ կողմէ թող ըլլայ:

Երկրորդ՝ եթէ տեղեկութիւն մը կրնամք ունենալ գողերուն գտնուած տեղեւոյց վրայօք, իսկոյն ծանուցանել տեղական կառավարութիւնը:

Երրորդ՝ ստիկանութեան զօրացը յանձնել գողերը, եթէ կը հանդիպիմք և կրնամք ձեռք բերել զանոնք:

Չորրորդ՝ տեղական կառավարութեանը ցուցնել մեր գողացիներէն զանոնք, որոց համար երաշխաւոր չեմք կրնար ըլլալ, և կանխած կունենամք անոնց վրայ թէ գողերուն հետ հարդրակցութիւն ունին:

Վրայայտնեմք, թէ այս մեր խոստմանը եթէ օրինադրեց գտնուելու ըլլած, պատրաստ եմք մեր օրինադրեցութեան բոլոր պատիմք կրելու, և ամենքս ալ իրարու երաշխաւոր կրնամք:

Վրայայտնեմք ըստ ծանուցանեց հաստատութեանը համար, ներկայ գաշնադրութեան և երաշխաւորութեան թուղթը ստորագրեցաւ ի մէջ և յանձնուեցաւ տեղական կառավարութեանը»:

Գեղութիւն Համարիս խօսքս, իմ կարծիքիս դիմախօս բարեկամիս մէկուն պնդեր եմ գերապայծառ Հաստատութեան վերջի անգամ ճամբայ երած օրը, թէ այս անձը իւր պաշտօնին մէջ պիտի վերահաստատուի, որուն վրայ այնչափ տալիկոյս ջունկով, որչափ տարակոյս չունիմ թէ երկու երկուքն ալ չորս կընէ: Բարեկամս այժմ ինձ իրաւունք կուտայ: Արդ ինչի՞ք, որ փորձառութեամբ բեզիւր ըսելիքս չարհամարհես:

Արյիշեցնեմք քեզի այն բողոքոյ գիրքը առ Քահանայապետն Հոռովայ, ասկէց երեք տարի առաջ, եթէ ուրիշ հարկեր ստորագրութեամբք ամէն մէկը, որուն մէկուն մէջ այս իմաստը կը պարունակէր յետ բազում բանից: Սիւլիսի Հայոց, ԷԼԼԵԿ Թէ հնապանդութիւնը առ սուրբ Սիւլիսի հնապանդութեան, որ իւր պիւրջը քան թէ ինչապէս միշտ յմահ, և հոգով պապարութեան ինչապէս: Այլ ԷԼԼԵԿ Թէ հնապանդութիւնը որդիական, և այլն: Արդ Հոռով ան տեսնէն մինչև ցայսօր գիտէր ժողովրդեան մէկ մասին դժգոհութիւնը Հաստատութեան ընթացքէն. բայց այնչափ բողոքներուն լուրջութեամբ միայն պատասխանեց և հիմա առանց խրատական գիր մը անգամ գրելու, նոյն անձը քեզի ինչո՞նք իրկեց:

Բուռ զգածք Հոռով քեզի չիտար, և չկրնար ալ տալ. նախ վստայի գերապայծառ Հաստատութեան պաշտօնէն զրկուելու պատժոյ արժանի յանցանք մը չունի յատենի Հոռովայ, և երկրորդ՝ եթէ յանցաւոր ալ ըլլայ, դու ամբողջ ժողովուրդը չես, հապա մաս մի ես ժողովրդեան:

(1) Տես Արշալուստ Արարատեան 420 թիւը:

— Սեպտեմբերի 9-21 թվականին մեջ հե-
տևել կարի որ յօդուածը կը կարգավոր :

«Աշխարհիս խաղաղութիւնը և իշխանի քա-
ղաքակրթութիւնը՝ Վարդիայ և Մեղիայ մէջ զոր-
միտեանութենէ կտրուել են : Այս ճշմարտու-
թիւնը այնպէս աղէկ հասկցուած է յիշեալ եր-
կու ազգերէն, որ թէ կառավարիչք և թէ կա-
ռավարեալք բարեկամանա՞ծ ոգով կը փութան
մտերիմ բարեկամութեան սպասողոյցներ տալու
իրարու ամէն սրտազայից մէջ : Թէպէտեւ մեր
վերջի քաղաքական յեղափոխութիւնները քիչ
կամ շատ երկիւղ պատճառեցին մեր դրացեայը,
ի վերայ այս ամենայնի շնորհիւ ըսելու է, թէ
Սեփին Վրիտանիոյ սպառնալիցները (միմիսթը)
ամէն բարեկամութեան ամօթիւ զանցառութիւն չը-
բին՝ Վարդիայ համար ունեցած իրենց համակրա-
կան ուժը յայտնելու : Մեր կառավարութիւնը
ևս իւր կողմանէ երբեք չի գողտրեցաւ հրապա-
րակաւ բացայայտելու իւր փափագը հաստատուն
պահելու զճամաճայնութիւնը Վարդիայ և Մեղ-
իայ մէջ : Թէպէտեւ տմարկ կ'ըսեն թէ Վարդիայ
կառավարութիւնը թշտախոթեան զգացմանը կը
տաճէ Մեղիայ դէմ, այլ այս խօսքը բոլորովին
անհիմն է : Իրաւ է որ անգղիական լրագիրներէն
շատերը երբեմն խտրողեան բարի դրացիու-
թեան և բարեկամական կապակցութեան շա-
ղին, որ մեծապէս հարկաւոր է այս երկու ազ-
գայ օգտիցը, նա մանաւանդ ուղեցին զարմա-
ցանք չնայեալ ընդդէմդ որոշութիւն մը և կիր-
քեր ուրիշ գարու վերաբերեալ : Սակայն զգու-
շանալու է համարիլ այս բանը Մեղիայ հասարա-
կութեան կարծիքը կամ կառավարութեան հա-
կամտութիւնները : Մեղիայ մէջ տարագրութիւ-
նը ճշմարտապէս ազատ է : այսինքն իւր ազատու-
թիւնը հաւատարմաբար ի բարուց ժողովրդեան
և յօրինաց ունի : Իսկ միւս կողմանէ հասարա-
կայ կարծիքը հզօր անձ մըն է միշտ ազատ տը-
պագրութեան համար : զոր կ'արգիլէ երբոր ու-
ղիւ և չափաւորութեան շաղին կը խոտորի :
Ի՞նչ գիտնալարժան է որ յիշեալ տպագրութիւ-
նը թէ և շատ փորձ փորձեց աւերել համար լը-
համաճայնութիւնը այս երկու ազգայ մէջ, սա-
կայն բան մը չի կորուստ : Երբեք Սեփին Վար-
դիայ պաշտօնական լրագրոյն մէջ հետեւեալ յայ-
տարարութիւնը կը կարգավոր, զոր հրատարակած
են Վանտոնի վաճառականները և սեղանաւորնե-
րը, և որուն յատուկ նպատակն է առաջը տը-
նուլ տալու և ազդեցութեանը, զոր անգղիական
տպագրութեան քանի մը յօդուածները կրնան ը-
նել բարեւեր հասարակութեան և մանաւանդ
խաղաղութեան բարեկամաց մտքին վրայ :

որուն մեծագոյն մասը իրենց կարգին քու ու-
ղաձիգ դէմ պիտի բողբեն : Իսկ եթէ Հռովմ
իշխանաբար ուրիշ մը իրկէ, բայց և այնպէս
ազգային ազատութիւն կարծած և մինչև ցայժմ
բողբած ընդդէմութեան իրաւունքը խաղաղ կը կորստըն-
ցեն և ճշմարտեան կողմնակցութիւն միահօգիտե-
մէկ առաջնորդ ունի իրեն, նպատակը որոշ և
միևնոյնն է : այսինքն բացորձակապէս հաւովեա-
կան, պապադաւան, իմա այդ բառից իսկա-
կան խմատը : Այս այդ կողմնակցութեան չեմ
հետեւիր, բայց հետեւողներն ալ չեմ պատրա-
կեր : Խնդրեմ ըսէ ինձ ո՞րքէ քու առաջնորդը
առաջինն է նպատակը... այդ նպատակը որոշ
է թէ անորոշ... : Վերջի՛ որ կրնու թէ Հռովմ-
մայ հնազանդ եմ բայց Հաստատունը չեմ ճանչ-
նար, Հռովմ կըսէ, թէ ինչ է հնազանդիս, ինչ հրա-
մայեմ չեմ որ այդ անչը յարգես՝ որ իմ հասարակիմ հա-
ղարայես է : ապա թէ ոչ ապա էս : Ի՞նչ յիշաւ թէ
կարծես որ Հռովմայ քահանայապետը բարե-
լար իշխան մի է, քեզ ինչ հօգ, դու բարիքը
ընդունէ, որու ձեռքովն որ ուղէ քեզ բարեա-
րել, այն իրեն կիցնայ : Իսկ թէ կարծես որ այդ
քահանայապետը բռնաւոր մի է, և դու առահի
բռնաւոր առջեւ խնայահեցուցեր ես, ինչ
խեղ է պաղտօտիլ թէ այս դահճին սուրովը
իմ գլուխս մի կտրեր, միւսին կացնովը կտրէ :
Ի վերայ այս ամենայնի ինձ անկարելի կե-
րեալ, որ գերաւ : Հաստատուններն պէս իր վիճա-
կին իրաւանցը տեղեակ անձ մը բռնած ընթաց-
քին հակառակ կողմը չիմտածէ, և քու բնական

«Յայտարարութիւն սեղանաւորաց և վաճառականաց
Ի Վանտոն յայտարարային :

«Մեր ստորագրեալքս վաճառականք, սեղա-
նաւորք և այլք, որ կը բնակիմք ի Վանտոն՝
պարտ կը համարիմք մեզ այս ժամանակին մէջ,
հրապարակաւ յայտնել մեր սրտին անհանգըս-
տութիւնը, իմենալով զանազան կողմանէ, թէ
Վարդիայուց ազգը կը կարծէ, թէ Մեղիայից
թշտախոթեան զգացմանը ունին իրենց դէմ :
«Կարծեմք թէ պարտաւորութիւն ունիմք
յայտնելու հանգիստեան կերպիւ թէ մեր դա-
տարութեանը համեմատ այս օրինակ զգացմանը
մը ամենին չկայ անգղիայի ժողովրդեան մէջ
Վարդիայուց դէմ : Մեր կը կարծեմք թէ այս
երկու ազգաց երջանկութիւնը սերտիւ կապեալ
է առևտրական յարաբերութեանց ընդարձակու-
թեանը հետ, իսկաւ օգտակար երկողունց համար
ևս, և հասարակ մասնակցութեանը հետ, զոր
երկու ազգերը պէտք է որ ունենան արհեստից
և գիտութեանց ամէն յառաջդիմութեանցը :
«Երջանկի կը համարիմք զմեզ մտածելով որ գը-
րեթէ քառասուն տարի անցաւ, յորմէ հետեւ
թշտախոթեան գործքերը դադարեցան Վարդիայ
և Մեղիայ մէջ, և մեր համոզումն այն է, որ ե-
րուպիան պատերազմաց յիշատակը միտքերնիս
բերելով, ուրիշ բան չեմ կրնար ընել, բայց
միայն ցաւել մեծապէս ի թիւ արկանելով թէ
միջեան մարդ զոհ ըլլին և միջով ստակ սպանցին,
այլև մեծամեծ արգելքներ պատճառեցին յա-
ռաջդիմութեանց և օգտակար գործառնու-
թեանց շաղին մէջ, քրիստոնէութեան ոգւոյն
դէմ՝ սաստիկ աստեղծութեան զգացմանը յա-
ռաժ բերին, և ծանր պարտուց ինքեք թողու-
ցին զօգոգութեանը : Այս խորհրդածութիւն
ները պէտք է որ ըլլան, իւրաքանչիւր անձին որ
կը լինեալ ի Վարդիայի մէջ ընկերութեանը, օրի-
նաւոր պատճառ մը արգիլելու, իւր ձեռքն
կեանքի չափ, այն ամէն բանը որ պատերազմը
գրգռելէ առիթ մը կրնայ ըլլալ :
«Երջանկամք միանգամայն խնայել թէ, եթէ
քաղաքական խնդրոց վրայոք իրենց կարծիքը
յայտնելով ինչպէս ստիքով թիւն ունին ընելու,
Մեղիայ լրագիրները երբեմն տաքութեամբ կը-
խօսին ուրիշ ազգաց կառավարութեանը և օրի-
նազգական հաստատութեանց վրայոք, այս տա-
քութիւնը ազգային ատելութեան ոգւոյն նշան
մը կարծելու չէ, և ոչ փափագ մը նախատելու
նոյն ազգերը : Վանտոն մէջ գիտեմք թէ անգղիայի
ժողովրդեան չի վերաբերիր խառնուիլ ներքին
քաղաքականութեանը և կառավարութեան ձեռքն
զոր ուրիշ ազգ մը արժան կը գատէ ընդունիլ :
և ուրիշ մասնակցութիւն չուղէր ունենալ այս
բաներուն մէջ, բայց միայն ցանկալ ի բոլոր
սրտէ թէ անոր օրինաբարեան հաստատութիւն
ները ըլլան աղբիւր անդարտութեան և բարո-
րութեան ամենուն :

«Երբ վերջոյն մը այս յայտարարութիւնը, հրա-
տարակելով համարձակ թէ մեր սրտին մտերիմ
փափագն այն է, որ Վարդիայուց և Մեղիայ
խաղաղութեան խնդրոց չի հանին : Ի հարկէ իրեն ալ
մտքն անցած է որ քանի մը մասնաց մէջ զմեզ
նեղով, միաբանութեան և խաղաղութեան միջ-
նորդ կրնար ըլլալ : Բայց սրեկից փոքր զմեզմ
Հռովմայ պատիւը նուաստացնել է : կարելի է
դարձեալ որ մտքն անցնի թէ այս վէճերու ա-
ռիթով այլևայլ օտարազգի աղանդները կրնան
արծարծիլ իր խնամցը յանձնուած ժողովրդեան
մէջ, բայց իրեն երգումը զմեզ կը պարտաւորէ
ներկայ ժամանակին մէջ Հռովմայ պատուոյն
վեճիմքիւր ըլլալ, և ապագայ վտանգին հօգը
եկած ատենին կը ձգէ : Ինչպէս մտածուելը մի
է, և անտարակոյս գերաւ : Հաստատունը կը կտր-
հրաձգէ, թէ ժամանակը իւր անհախառակելի
ընթացքով կրնայ իւր կողմնակցներուն գաղա-
փարն ալ փոխել և տալու քսան տարիէ ետքը
բաները ուրիշ ձևի դարձնել : Բայց ինք ժամա-
նակի տէր չէ, պաշտօնի տէր է : և պարտաւոր
եալ է ի պաշտօնէ՝ հաւովմեական եկեղեցիին
սահմանէն դուրս ելլողը դատաւարութիւն, և
սահմանին մէջ եղողներուն և ոչ մէկ փոքրիկ ար-
տօնութիւն շնորհելու, որով այդ եկեղեցւոյ
օգտին ուղղակի կամ անուղղակի վնաս կրնայ
հասնիլ : Ի՞նչ հարցնես թէ ինչ ընելու է ու-
րեմն : կը պարտաւորիմք պատասխանել թէ, եթէ
այսպէս համոզեալ ես որ Հռովմայ ջահը քեզ
լաւ կառավարող է և միանգամայն փառաւոր ու
ազգ խոխոցող լոյս ունի, ահա այդ ջահը
Հաստատուն գերադաժաւուն յանձնուած է :
հետեւ ըստին : Իսկ թէ խիճիք վրայ, թէ

այս մէջ անկեղծ բարեկամութիւնը և քաղի
կամեցողութիւնը տեւէ միշտ, և մեր որոշեալ
եմք ի մտի մերում ձեռքերնէս եկած ջանքը
ի գործ դնել այս զգացմանը հաստատուն պա-
հելու : և քաջայայտ եմք թէ այսուհետեւ այս
երկու երկիրներուն բնակիչները ուրիշ նախաձե-
ռ հետամտութիւն մը պիտի չունենան, միայն ի
մշակել խաղաղութեան արհեստները և ի դար-
գացնել ընկերական կառարեութեանց աղբիւր
ները իրենց հասարակաց օգտիցը համար :

Վանտոնի մարտի 13ին կը գրեն մեզ :
«Յունաց ազգէն քանի մը անձինք բարեկեն-
դանի օրերը Հրէից խախտմի կերպարանք մտած
ու մէկմէկ գիրք ձեռքերնէն առած Հրէից եղա-
նակով կարգաւոր՝ բոլոր քաղաքին մէջ պարտե-
լին ի դատ՝ Հրէից թաղն ալ կ'ելլեն կը պտը-
տին : Հրէայք սո բանին նեղանալով յարմար
առթի մը կ'ըստարանէ եղբ, ու երեկվան օրը որ
իրենց Հրէի պայքար էր՝ մէջերնէն քանի մը ան-
ձինք բարեկենդանի զինեալ տեսակ հագուստով
ու մէկ հոգի ալ Յունաց վարդապետի կերպա-
րանքով ըստ Յունաց սովորութեան խաչ մը,
ջրի աման մը, ու կանանցեղէն մը ձեռքը առած՝
Յունաց թաղին մէկ մասին մէջ պտըտեղէն ետեւ,
կ'ըլլան շատաւ Յունաց առաջնորդարանին դու-
ռը, ուր գտնուած քանի մը սպասաւորաց՝ ձեռ-
քերնէն խաչը համբուրել տալու ժամանակին
մեծ կռիւ մը կը ծագի, և յայնժամ քանի մը
Հրէայք (առաջնէն պատրաստուած) վրանին գրա-
նուած զենքերը կը քաշեն և կը յարձակին դէպ
ի ներս, ուսկից կռիւը մեծնալով ու բազմու-
թիւնը երթալով աւելնալով՝ Յոյն մը Հրէից մէ-
կուն ձեռքէն գանակը կ'առնու ու քանի մը
Հրէայ կը վերաւորէ : Յունաց առաջնորդը մի-
րայ հասնելով՝ կ'ուղէ կռիւը վերջ ընել, տա-
կայն ալ աւելի կը սաստկանայ, և այն ժամանակ
Հրէին մէկը խարազանի (քանք) քանի մը հար-
ուած կուտայ Յունաց առաջնորդին, որ անմիջա-
պէս քաղաքիս տեղակալ կառավարիչ վեճմափայլ
Սառքը պէյին կը գիտէ, բողբելով այս եղանե-
րուն դէմ : Տեղակալը իսկոյն հարկաւոր միջոցնե-
րը ի գործ դնելով, խաղաղութեան Հրէայքը շու-
տով ձեռք կ'անցնին, ու բանտը կը դրուին :

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ, 23 ՄԱՐՏԻ

Իրամանցին (սպանք) խնդիրը կայսերական
հրովարտակաւ որոշեցաւ, և հետեւաբար այս
խիստ օգտակար հիմնադրութիւնը պիտի չուշա-
նայ սկիւղ իւր գործառնութիւնները : Այս դը-
րամանցին դրամագրութիւն 350 միլիոն լուռուշ
պիտի ըլլայ, որ բաժանորդական ընկերութեամբ

ազգային իշխանութեան եկեղեցւոյ կոնթեղը
զքեղ ճամբուղ մէջ շինարարեցին և առանց
աչք խոխոցեցնելու խաղաղութեան քեզ կառա-
նորդէ, անոր հետեւէ, և մի նմանիւր այն մար-
դուն՝ որ տունը մէջ գիշերը խաղաղութեան ընթի-
ւ և պատին դէմ զարնուելով՝ դու ինչ ջանիսէ :
Իսկ եթէ հակասական կերպով՝ մէկ կողմանէ
ինքզինքդ ազատ երեւակայութեան տէր կը հա-
մարիս, և միւս կողմանէ առ Հռովմ կը զողբես
որ քեզի ուրիշ իշխան մը տայ որուն լու ևս հը-
նազանդիս, ինչպէս երբեմն լըճի գորտերը ժը-
վւտալով առ Արամազդ բողբեցին, փոխյիւր
որ գերանի տեղ արագիւր քեզի իշխան չըլլայ,
յետինն չար քան զառաջինն : Յ. Սիման :

ՀԱՆԵԼՈՒԿ

- Ինչ երբեք ի կարծի է նման,
- Ինչքէն ընդունակ է փափկութեան,
- Համ մը չ'ունի հոգ մ'ալ չ'ունի,
- Ու ամեն ճաշակ իրապարաստէ,
- Ուժ, զգրութիւն մը բնաւ չ'ունի,
- Թագաւորներ ինքնորոշէ,
- Ի խելի, բերնի հանց ըստ չ'ունի,
- Ի պարսպաններն ալ ինչ կ'արէ,
- Իսկին չէ՛ հարկ մէջ աշխարհի,
- Ու ինչ ամեն բան ինչ ձեւի,
- Ինչ է պարսպան մեղաց ամեն,
- Ինչ յետինն ալ մեղ ինչ հանէ :

